

**“А сє колко книг*...”: нотатки на полях видання
“Кириличні стародруки у фондах Бібліотеки отців Василян
при Свято-Онуфрїївському монастирі у Львові XVI–XIX ст.”¹**

Каталогізація стародруків є одним із ключових компонентів вивчення стародрукованої книги. Можна навіть сформулювати так: каталогізація – це наукова паспортизація фондів, колекцій чи збірок стародрукованих книг. Наявність варіантів певного друкованого видання, аналіз внутрішніх особливостей книжкового блоку, визначення кількості та збереженості накладу неможливі без наукового опису всіх відомих примірників. Ця робота первинного рівня є тим більше значимою і важливою, коли йдеться про бібліотеку, зібрання, колекцію чи фонд, які були розпорозені та зібрані за волею конкретних людей. На наш погляд, рецензований тут каталог кириличних стародрукованих книг з фонду бібліотеки отців Василян при Свято-Онуфрїївському монастирі у Львові виконує саме таку місію – опис розпорозених і невідомих ширшому загалу пам’яток, які становлять вагомий джерельний комплекс до історії культури українського народу.

Каталог уклав випускник історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Станіслав Волощенко. 25 лютого 2016 р. у головному читальному залі Наукової бібліотеки ЛНУ ім. І. Франка відбулася перша презентація цього видання. Серед присутніх були також колеги з наукових інституцій Львова, які на різних етапах мали певну дотичність до каталогу. Зокрема, історик-бібліотегіст, старший науковий співробітник Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького (далі – НМЛ) Світлана Зінченко, реставратор-науковець із Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (далі – ЛННБ ім. В. Стефаника) Леся Дзєндзелюк, а також науковий редактор і консультант видання, доцент кафедри світової історії нового та новітнього часу Українського католицького університету Віра Фрис. Усі виступаючі підкреслили значимість видання, називаючи його то знаковою (В. Фрис), то величезною подією (С. Зінченко).

Значення і місце рецензованого видання серед подібних праць у царині книгознавства, можна вповні усвідомити та оцінити лише після порівняльного огляду історіографії з наукового опису кириличних стародруків. Напрямок каталогізації кириличних стародруків в Україні набрав системного характеру шойно з 1998 р. Саме тоді вийшло друком видання “Колекція кириличних стародруків із зібрання Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського”². Вже наступного року світ побачив “Каталог стародрукованих книг, що зберігаються у Центральному державному історич-

* Цитований текст у назві публікації взято з інвентаря церкви Успіння Пресвятої Богородиці у Львові, див. публікацію: Кметь В. Інвентарі Успенської та Святооуфрїївської монастирської церков у Львові 1579 р. // *Вісник Львівського університету. Серія історична.* – Вип. 35–36. – Львів, 2000. – С. 499.

¹ Див. повний опис видання: *Кириличні стародруки у фондах бібліотеки отців Василян при Свято-Онуфрїївському монастирі у Львові XVI–XIX ст.: каталог* / укл. С. Волощенко. – Жовква: Місіонер, 2015. – 204 с., іл.

² *Колекція кириличних стародруків із зібрання Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського: каталог* / укл.: С. О. Половникова, І. М. Ситий. – Київ, 1998. – 211 с.

ному архіві України у м. Києві”³, де відображені книги друковані кириличним (125 одиниць) і гражданським шрифтом (54 одиниці).

Найпомітнішою подією у 2000 р. став “Каталог кириличних стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника”⁴, який уклали Ольга Колосовська та Софія Гацкова. Він продовжив серію каталогів стародруків, що зберігаються у фондах ЛННБ ім. В. Стефаника (до 2000 р. вийшло два випуски). Варто виокремити також окрему статтю Наталії Бондар, присвячену виданням Апостола на українських та білоруських землях упродовж XVI–XVIII ст., у якій подано характеристику примірників з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – НБУВ)⁵.

Після 2000 р. розпочинається своєрідний бум у дослідженні та каталогізації кириличних друків. Марія Бондар нарахувала близько трьох десятків видань, опублікованих після 2001 р. Більшість із них репрезентувала російський сегмент, а меншість (третина) належала до доробку українських книгознавців⁶. У своїй основній масі це є самостійні видання. Так, у 2001 р. опублікований російськомовний “Каталог стародрукованих книг Луганського обласного краєзнавчого музею”⁷, в якому поряд з іншими описано 11 кириличних стародруків. Процес каталогізації охопив також цілу низку наукових установ Волині. У “Каталозі видань кириличного друку в установах Волині: 1600–1825”⁸ подано описи 193 одиниць зберігання з фондів Волинського краєзнавчого музею, Володимир-Волинського музею, Луцького історико-культурного заповідника, Любомльського краєзнавчого, Маневиського та Торчинського музеїв. Через рік вийшов друком наступний, четвертий випуск кириличних стародруків ЛННБ ім. В. Стефаника. Укладачами виступили вже згадані вище книгознавці О. Колосовська та С. Гацкова⁹. Методика і принципи публікації описів стародруків аналогічні прийнятим та апробованим укладачами у попередніх випусках цієї серії.

У 2004 р. до бібліографування видань гражданського друку долучилася й Національна парламентська бібліотека¹⁰, а у 2005 р. вийшов друком невеликий за обсягом каталог “Видання Кириличного друку (1581–1916)”, у якому вміщено короткі описи 87 видань, без зазначення особливостей опису примірників¹¹. Також цього року вийшло друком видання Маргарити Шамрай “Маргіналії в стародруках кирилич-

³ *Каталог стародрукованих книг, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Києві (ЦДІАК України) 1494–1764 рр.* / укл.: Г. В. Боряк, О. Г. Полегайлов, І. О. Ціборовська-Римарович, Н. М. Яковенко. – Київ, 1999. – 268 с.

⁴ *Каталог кириличних стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України.* – Вип. 3: Видання друкарень Михайла Сльозки, Арсенія Желиборського, Йосипа Шумлянського, Андрія Скольського та ін. / авт.-укл.: О. Колосовська, С. Гацкова. – Львів, 2000. – 168 с.

⁵ Бондар Н. П. Видання Апостола в українських та білоруських землях упродовж XVI–XVIII ст. та їх примірники у зібранні НБУВ // *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2000. – Вип. 4. – С. 13–26.

⁶ Бондар М. Особливості опису кириличних стародруків у XXI ст. // *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2014. – Вип. 40. – С. 352.

⁷ *Каталог старопечатних книг Луганського обласного краєведческого музея* / сост. Н. Н. Коченко, Р. Ф. Чумак, А. С. Люлько. – Луганск, 2001. – 38 с., ил.

⁸ *Каталог видань кириличного друку в установах Волині: 1600–1825* / упоряд. С. Н. Крейнін, О. Д. Огнєва. – Луцьк, 2001. – 130 с.

⁹ *Каталог кириличних стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України* / авт.-уклад. О. М. Колосовська, С. В. Гацкова. – Львів, 2002. – Вип. 4: Видання друкарні Львівського Успенського Ставропільського братства (1591–1644). – 127 с.

¹⁰ *Видання гражданського друку (1719–1860 роки): каталог* / уклад. Л. Ніколенко. – Київ, 2004. – 151 с.

¹¹ *Видання Кириличного друку (1581–1916): каталог* / уклад. Н. Флегонтова. – Київ, 2005. – 43 с.

ного шрифту 15–17 ст. з фонду НБУВ”. Оскільки предметом дослідження та каталогізації стали не самі кириличні стародруки, а маргіналії (покрайні записи), то у виданні подано лише короткі описи 493 книжкових пам’яток¹².

Окрема публікація Л. Юріної присвячена “*Напрестольним Євангеліям XVI–XVIII ст. у зібранні Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника*”¹³. Тут описано 209 примірників друкованих видань Євангелій у коштовних металевих оправах, що знаходяться у збірці Києво-Печерського заповідника, яка є найбільшою в Україні та однією з найбільших у світі в цілому. Окремо слід наголосити на дуже детальному описі металевих окладів. Це один із перших каталогів, виданих у незалежній Україні, в якому приділена така велика увага оправі. Власне рецензований каталог С. Волощенко є другим за порядком і, мабуть, першим за комплексністю та всебічністю опису оправи.

Два роки поспіль – у 2005 та 2006 – виходили друком видання волинських дослідників “*Стародруки Речі Посполитої XVI–XVIII ст. у зібраннях Музею книги та друкарства м. Острога і Волинського краєзнавчого музею*” (Луцьк, 2005) та “*Стародруки Речі Посполитої XVII–XVIII ст. у Волинських збірках*” (Луцьк, 2006)¹⁴. В останньому виданні подано науковий опис 204 стародруків Речі Посполитої XVII–XVIII ст. із зібрань Волинського обласного державного архіву, Музею книги та друкарства в м. Острозі, Рівненського краєзнавчого музею, Рівненської обласної наукової бібліотеки, Волинського краєзнавчого музею, Державного історико-культурного заповідника “Старий Луцьк”. Також варто згадати й інші каталоги стародруків, до чийх описів увійшли кириличні видання. Це, зокрема, каталог видань XVI ст. зі збірки Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, укладений О. В. Полевщиною, куди за хронологічною ознакою включено два видання кириличного друку – *Біблія* (Острог, 1581) та “*Книга о постничестві*” Василя Великого (Острог, 1594).

За детальне вивчення маргіналії після М. Шамрай взялася Н. Заболотна, проаналізувавши в кількох публікаціях почаївські кириличні стародруки як джерело до вивчення друкарства¹⁵. У контексті дослідження почаївських стародрукованих пам’яток варто виокремити публікації Олени Железняк, які стосуються старообрядницьких видань, особливостей художнього оформлення почаївських друкув XVIII ст.¹⁶

¹² Шамрай М. А. *Маргіналії в стародруках кириличного шрифту 15–17 ст. з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. – Київ, 2005. – 333 с., іл.

¹³ *Напрестольні Євангелії XVI–XVIII ст. у зібранні Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника: каталог / упоряд. Л. Юріна*. – Київ, 2005. – 196 с., іл.

¹⁴ *Стародруки Речі Посполитої XVII–XVIII ст. у Волинських збірках: каталог / укл. С. В. Позіховська, О. Л. Позіховський; Державний архів Волинської області; Музей книги м. Острога*. – Луцьк, 2006. – 104 с., іл.

¹⁵ Заболотна Н. В. Маргіналії у почаївських кириличних стародруках (на матеріалах фондів відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) // *Українська історична та діалектна лексика: зб. наук. праць*. – Львів, 2007. – Вип. 5. – С. 100–110; Ї ж. Маргіналії та видавничі оправи стародруків – додаткові джерела до вивчення історії діяльності друкарень // *Наукові праці НБУВ*. – Київ, 2011. – Вип. 31. – С. 249–258; Ї ж. Почаївські кириличні стародруки як джерело з історії редакційно-видавничої та друкарської діяльності // *Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки*. – Київ, 2011. – С. 33–55.

¹⁶ Железняк О. О. Старообрядницькі видання друкарні Почаївського Успенського монастиря // *Наукові праці НБУВ*. – Київ, 2010. – Вип. 28. – С. 342–352; Ї ж. Художнє оформлення почаївських кириличних видань XVIII ст. // *Наукові праці НБУВ*. – Київ, 2011. – Вип. 31. – С. 239–248; Ї ж. Почаївські видання кириличним шрифтом (1734–1830) // *Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки: зб. наук. праць*. – Київ, 2011. – С. 162–192.

У 2008 р. вийшов ґрунтовний каталог “Кириличних стародруків 15–17 ст. у НБУВ”¹⁷ (488 позицій опису). Роботу виконано з урахуванням набутків і практичного досвіду укладання попереднього каталогу кириличних стародруків бібліотеки 1958 р., вдосконалено засади бібліографічного опису, проведено уніфікацію описів, внесено суттєві доповнення та уточнення, додано нові видання та примірники (зафіксовано близько 1 890 од. зб.). На жаль, це видання не увійшло до науково-бібліографічного апарату рецензованого каталогу кириличних стародруків бібліотеки оtcів Василіан при Свято-Онуфріївському монастирі. У 2008 р. видано “Каталог видань Почаївського та Унівського монастирів XVIII–XX ст. із колекції Музею книги і друкарства України”, підготовлений Валентиною Бочковською, Людмилою Хаухою та Валерієм Адамовичем¹⁸. Тут описано 56 примірників почаївських та сім примірників унівських видань із музейної збірки. Каталог вирізняється високим рівнем та ошатнігим поліграфічним виконанням, що загалом є рідкісним явищем для сучасних українських бібліографічних видань¹⁹.

Нові здобутки на ниві каталогізації кириличних стародруків спостерігаємо у 2012 р. Під авторством Н. Бондар вийшов каталог “Видання Івана Федорова та Петра Мстиславця з фондів НБУВ”²⁰. Це попримірниковий опис і водночас дослідження описаних тут десяти видань у 44 примірниках, які супроводжуються додатковими розділами науково-довідкового апарату²¹. Іншим виданням, яке також вартує доскіпливої уваги, став каталог під назвою “Зібрання українських стародруків XVI–XVIII ст.”, авторства уже згаданих раніше В. Бочковської та Л. Хаухи²². У великоформатному виданні описано частину приватної колекції відомого українського діяча Віталія Гайдюка, що мало на меті – ввести до наукового обігу відомості про примірники кириличних стародрукованих пам’яток із приватної збірки.

Доречним буде згадати ще одне помітне видання останніх років – “Каталог кириличних друкуів XVI–XVIII ст. бібліотеки монастиря оо. Василіан у Варшаві”, авторства Романа Ленака (Варшава, 2013), що вийшов друком у серії “Василіанські історичні студії”²³. До каталогу увійшло понад 145 од. зб., частина з яких представлена кількома примірниками.

Плідним у сфері каталогізації кириличних стародруків став і 2015 р. Найперше в Луцьку вийшло друком друге видання “Каталогу видань кирилівського друку в установах Волині (1600–1825 рр.)” в упорядкуванні С. Крейніна²⁴. До складу нового каталогу увійшли описи 403 примірників видань зі збірок Волинського краєзнавчого

¹⁷ Кириличні стародруки 15–17 ст. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського / укл. Н. П. Бондар, Р. Е. Кисельов; за участю Т. М. Росовецької. – Київ, 2008. – 232 с., 44 арк. іл.

¹⁸ Каталог видань Почаївського та Унівського монастирів XVIII–XX ст. з колекції Музею книги та друкарства України / В. Г. Бочковська, Л. В. Хауха, В. А. Адамович. – Київ, 2008. – 360 с., іл.

¹⁹ Бондар М. Особливості опису кириличних стародруків... – С. 354–355.

²⁰ Бондар Н. П. Видання Івана Федорова та Петра Мстиславця з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дослідження, попримірниковий опис / [наук. ред. Г. І. Ковальчук]. – Київ, 2012. – 312 с., іл.

²¹ Детальніше див.: Бондар М. Особливості опису кириличних стародруків... – С. 353–354.

²² Зібрання українських стародруків XVI–XVIII ст. / [збір. описали: В. Г. Бочковська-Мартинюк, Л. В. Хауха]. – Київ, 2012. – 481 с., іл.

²³ Katalog druków cyrylicznych XVI–XVIII wieków w zbiorach biblioteki klasztoru оо. Bazylianów w Warszawie = Каталог кириличних друкуів XVI–XVIII століть бібліотеки монастиря оо. Василіан у Варшаві / oprac. R. Lepak. – Warszawa, 2013. – 234 s., il. – (Bazylińskie Studia Historyczne; t. 3).

²⁴ Каталог видань кирилівського друку в установах Волині (1600–1825 рр.) / упоряд. С. Н. Крейнін. – 2-ге видання. – Луцьк, 2015. – 356 с.

музею, Державного історико-культурного заповідника у м. Луцьку, Володимир-Волинського історичного, Любомльського, Маневицького, Торчинського краєзнавчих музеїв та кількох інших установ. Одначе ширшого розголосу про це видання не відбулося.

Натомість вихід друком каталогу “Кириличні стародруки у фондах бібліотеки отців Василіян при Свято-Онуфріївському монастирі у Львові XVI–XIX ст.” (далі – *Каталог*), одразу ж викликав жваве зацікавлення та привернув увагу наукової академічної спільноти, що було зумовлено широкою консультативною роботою, яку провадив його укладач С. Волощенко. Цю працю виконано у достатньо стислі терміни – протягом 2013–2015 рр. (с. 10). Загальна компліментарна тональність першої презентації *Каталогу* змусила нас пильніше придивитися до змісту публікації.

У *Каталозі* описано 69 кириличних стародруків останньої чверті XVI – першої третини XIX ст. (у передмові помилково вказано другу чверть XIX ст.!). За географією виходу в світ домінують Львів і Почаїв (по 27 прим.), далі Київ – 6 прим., Унів з Острогом – по 2 прим. Інші стародруки укладач назвав російськими, білоруськими і старообрядницькими без вказівки на місце видання (с. 10). Отож, російські друки представлені двома московськими виданнями, білоруські – одним (Супрасль), старообрядницькі видання друковані у Вільно та Львові. У кількісному відношенні найбільше представлено XVIII ст. – 43 прим., на XVII ст. припадає 23, на XVI ст. – 2, один екземпляр відноситься до першої третини XIX ст. Найдавнішою книгою у фонді стародруків Свято-Онуфріївського монастиря є *Біблія* Івана Федоровича (Острог, 1581), а найпізнішою укладач називає “*Слов’яно-польський словник*” (Львів, 1830).

Варто відзначити якісний поліграфічний рівень публікації *Каталогу* (добре художнє оформлення, крейдований папір), наявність великої кількості ілюстративного матеріалу в кольорі. Однак і тут не обійшлося без ложки дьогтю. Частина ілюстрацій нечіткі та розмиті (7, 21–24, 31 (особливо!), 32–33, 37–38, 45–46, 50, 58, 85, 87, 92, 99), до того ж невеликого розміру (наприклад, іл. 3, 12, 14, 15, 19, 28, 37 могли б бути збільшені). На с. 68 вміщено дуже неякісне зображення форти з “*Триоди цвітної*” (Львів, 1746), а невелика ілюстрація тексту з заставкою на с. 72 не відображає художніх і композиційних особливостей “*Ірмологіону*” (Львів, 1757)²⁵. Волею чи неволею, цей факт впливає на довідкову цінність видання, зокрема в аспекті порівняння гравюр у виконанні тих чи інших майстрів, граверів. Відомо, що частина гравюр у стародруках містила підписи їх виконавців, тому не завадило б окремі ілюстрації дати повністю на сторінку чи збільшити розміри наявних, забезпечивши таким чином більший простір для роботи книгознавців і мистецтвознавців. Ще одним із шляхів прив’язки конкретного друку до гравера могло б стати зазначення його імені чи ініціалів у переліку ілюстрацій.

Структурно *Каталог* розподілений укладачем по таких тематичних блоках з осучасненими назвами: 1) видавництво князів Острозьких (1578–1612)*, 2) видавництво Львівського Свято-Успенського Ставропігійського братства (1591–1788), 3) видавництво Михайла Сльозки (1638–1667), 4) видавництво Свято-Успенської

²⁵ Залишається шкодувати, що в тексті передмови немає жодної інформації про це видання (так само, як і про інші друки!). *Ірмологіон* 1757 р. є переддруком з видання 1700 р. – нотолінійної книги, вперше виданої в Україні за допомогою друку. Орнаментально-сюжетні заставки виконані за підписами Никодима Зубрицького та Діонісія Сінкевича (див.: Запаско Я. П. *Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст.* – Львів, 1971. – С. 194).

*Хронологічні рамки, які навів укладач у тематичних блоках, відображають час існування видавництва (друкарні), а не крайні дати виходу стародруків, описаних у тексті каталогу.

Києво-Печерської Лаври (1616–XX ст.), 5) видавництво Почаївського Свято-Успенського Василянського монастиря (1730–1830), 6) видавництво Унівського Свято-Успенського Василянського монастиря (1732–1765), 7) видавництво Супрасльської Свято-Благовіщенської Лаври (1693–1804), 8) видавництво Московського печатного двору (1564–1711), 9) старообрядницькі видання (XVIII ст.).

Після каталожної частини вміщено додатки (с. 183–199), які складають науково-довідковий апарат до основної частини тексту. За формою та структурою це такі покажчики: 1) алфавітний стародруків; 2) хронологічний видань; 3) перелік видавництв; 4) іменний; 5) граверів; 6) друкарів; 7) географічних назв; 8) точно датованих записів; 9) штампів і суперекслібрисів; 10) список видань, посилення на які подаються скорочено, бібліографія та архівні фонди; 11) список скорочень; 12) перелік ілюстрацій.

У вступному слові до видання (с. 5–6) ієромонах ЧСВВ, Протоігумен Провінції Отців Василян Найсвятішого Спасителя в Україні Пантелеймон (Саламаха) назвав появу *Каталогу* “вагомою подією для книгознавців, а також і ченців”. Він коротко охарактеризував колекцію кириличних стародруків, вказав етапи її поповнення і комплектування, особливості стану збереження та описування її частин. У *Каталозі* він відзначив ґрунтовність та інформативність вступної статті й професіоналізм дослідника-укладача. Дійсно, важко не погодитися з ієром. Пантелеймоном (Саламахою) щодо важливості представленого у *Каталозі* великого масиву покрайніх записів, що становлять цінний джерельний пласт при висвітленні цілої низки питань української культури та гуманітаристики взагалі.

Каталог, як і належить такому типу видань, відкриває передмова укладача С. Волощенко під назвою “Колекція кириличних стародруків XVI–XIX ст. у фондах бібліотеки Свято-Онуфріївського монастиря у Львові” (с. 7–14). Насамперед, він спробував розкрити специфіку відродження старих монастирських книгозбірень, яке пов’язав із виходом Української Греко-Католицької Церкви з підпілля та відродженням чернецтва у незалежній Україні. Укладенню каталогу передувала значна попередня робота сучасного осередку Свято-Онуфріївського монастиря. Укладач із вдячністю згадує про пророблену роботу завідувачем бібліотеки Оленою Ковальською, яка організувала збереження книг (дезинфекцію й консервацію), уклала попередній реєстр стародруків, класифікувала книги та розробила модель їх каталогізації.

На сьогодні фонд бібліотеки нараховує до 50 тис. од. зб. і поділяється на дві частини: основну (від 1945 р. і до сьогодні) та відділ рідкісної книги і рукописів (документи і книги від XVI ст. до 1944 р.) (с. 7). Книжкова та документальна збірка відділу рідкісної книги і рукописів лягла в основу фонду № 2 “Колекція стародруків XVI – першої третини XIX ст.”. Укладач вказує, що більшість стародруків із дефектами (втрати титульних і перших аркушів). Це також ставило на порядок денний справу їхньої атрибуції та належного опису примірників.

Виразно перебільшеними виглядають твердження про інформативність передмови і комплексний характер проведеного укладачем дослідження. Сам С. Волощенко вказує на те, що “велику увагу присвячено історії формування давньої монастирської бібліотеки в контексті розвитку обителі”. Натомість історію заснування й розвитку Свято-Онуфріївського монастиря представлено занадто нарисово, ба навіть побіжно. Фактично, специфіка бібліотеки монастирського осередку в середньовіччі та ранньомодерну епоху взагалі відсутня. Вказівки про поповнення бібліотечного фонду відносяться до кінця XVIII і першої третини XIX ст., коли відбулися відповідні книжкові вливання з низки ліквідованих монастирів (с. 8). Єдина посутня згадка

про склад бібліотеки стосувалася рукописів, частину з яких описав у 1837 р. Яків Головацький (с. 8). Про яку саме частину з 200 рукописів йде мова, укладач, очевидно, і сам не знає, оскільки цитує статтю Августа Бельовського “*Biblioteki lwowskie*”. У своїх студіях над кириличними рукописами і стародруками, що походили із багатой бібліотеки Свято-Онуфріївського монастиря, Я. Головацький опирався на спостереження Модеста Гриневецького, професора Львівського університету та настоятеля Свято-Онуфріївського монастиря²⁶. У невеличкій статті “*Коротка відомість о рукописах словянських і руских, находящихся в книжници монастиря Св. Онуфрія у Львові*” Я. Головацький умістив інформацію (короткий опис) 24 рукописних пам’яток²⁷. Серед них: *Біблія 1576 р.*, *Євангеліє XVI ст.*, *Апостол XVI ст.*, *Служебники*, *Прологи*, *Синаксар*, *Повчання*, *Життя святих*, твори св. Кирила Єрусалимського, Іоанна Дамаскіна, Єфрема Сиріна, збірники проповідей, *Кормча*, *Устав* (правила церковні). На частині рукописів Я. Головацький зустрів помітки “*високоученого ієромонаха Модеста Гриневецького*”, які пізніше хотів опублікувати у вигляді окремої статті.

Цінним джерелом до вивчення бібліотеки монастиря, котре зовсім не використав автор, є інвентар Свято-Онуфріївського монастиря 1579 р., вперше опублікований у повному обсязі Василем Кметем²⁸. Щоправда, раніше фрагменти цього інвентаря, а також Успенської церкви опублікував у 1836 р. Денис Зубрицький²⁹. Власне у тексті інвентаря є записи про збірку книг Свято-Онуфріївського монастиря. Серед них: 12 *міней місячних*, два *Октоїхи*, два *Прологи*, два оправлених сріблом і позолочених на престольних *Євангелія*, два *Євангелія учительні* (рукописне і друковане), три *Служебники* (один на пергаменті), один *Устав*, два *Псалтирі*³⁰, дві *Четї*, один *Богородичник*, *Пом’яник* (на пергаменті). Всього в інвентарі значиться 30 книг. Також у ньому є інформація про 40 друкованих *Апостолів*, які, очевидно, пізніше просто розпродувалися. Видане друком *Євангеліє учительне*, про яке йшлося вище – не що інше, як відомий друк Івана Федоровича і Петра Мстиславця, виданий у Заблудові в 1569 р. З окремих друкованих видань XVI ст. продовжували виготовляти чи замовляли рукописні копії. Зокрема, йдеться про рукописну копію *Біблії* з друку, виданого Франциском Скориною 1519 р., і рукописний список початку XVII ст. з *Апостола* І. Федоровича³¹.

Власне кажучи, вивчення українського книгодрукування на західноукраїнських землях розпочалося саме зі збірки Свято-Онуфріївського монастиря. Вище згадуваний М. Гриневецький особисто та в листах інформував про львівські стародруки Петра Кеппена, Зоряна Доленгу-Ходаковського, Самуеля Богуміла Лінде³². М. Гриневецький, ґрунтуючись на основі прочитання стародруків і, частково, архівних матеріалів, у листі до Максиміліана Оссолінського від 1813 р. подав відомості про кілька друка-

²⁶ Ісаєвич Я. *Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми*. – Львів, 2002. – С. 16. Детальніше про М. Гриневецького див.: Купчинський О. Сторінки життя і творчості Модеста Гриневецького // *Вибрані статті та матеріали*. – Т. 3: Відомі та маловідомі постаті національної науки й культури. – Львів, 2011. – С. 21–85.

²⁷ Головацький Я. *Коротка відомість о рукописах слов’янських і руских, находящихся в книжници монастиря Св. Онуфрія у Львові* // *Русалка Дністрова. Науково-критичне видання*. – Львів, 2007. – С. 122–129.

²⁸ Кметь В. Інвентарі Успенської та Святоонуфріївської монастирської церков у Львові... – С. 494–510.

²⁹ Zubrzycki D. *Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich w Galicyi*. – Lwów, 1836. – S. 59–60.

³⁰ Кметь В. Інвентарі Успенської та Святоонуфріївської монастирської церков у Львові... – С. 504.

³¹ Гуцаленко Т. Бібліотека отців Василян у Львові // *Галицька брама*. – 1999. – № 1–2 (Січень–лютий). – С. 17.

³² Ісаєвич Я. *Українське книговидання...* – С. 16.

рень – Острозьку, Львівського Успенського братства, Михайла Сльозки³³ та друки, що зберігалися в бібліотеці Свято-Онуфріївського монастиря³⁴. Так розпочала формуватися дослідницька книгознавча традиція у Львові загалом та в стінах Свято-Онуфріївського монастиря зокрема. Цю естафету перейняв інший вчений – новий настоятель львівського монастиря св. Онуфрія, історик і краєзнавець Варлаам Компаневич³⁵.

Потребує коментування сюжет про фундацію самого Свято-Онуфріївського монастиря та віхах його історії в пізньому середньовіччі й ранньомодерну добу. Виклад цього сюжету побудований на основі публікацій Івана Крип'якевича і Володимира Вуйцика. Оминаючи факт традиції, що пов'язує заснування монастиря зі згадкою у відомому фальсифікаті грамоти князя Лева Даниловича 1292 р., варто згадати інший факт, зокрема вказівки про його існування в другій половині XIII ст. у хроніці “*Leopolis Triplex*” Бартоломея Зіморовича³⁶. Надійне підтвердження існування монастиря в XV ст. відношуємо не тільки на підставі привілеїв Степана (Станіслава) Дропана 1460 та 1463 рр., але й у тій же таки хроніці Б. Зіморовича під 1453 р. Надання С. Дропана спочатку підтвердив львівський староста Андрій Одровонж, а вже потім Казимир Ягеллончик у 1469 р. У цьому контексті можна згадати про цілком певну згадку про монастир св. Онуфрія у підтвердженні генерального старости Русі Станіслава Ходеча продажу парцелі й городу ковалем Лаврентієм у 1518 р.³⁷

Оминає стороною С. Волощенко питання про духовну юрисдикцію ігумена унівського монастиря над монастирем св. Онуфрія, що тривала до 13 листопада 1589 р., коли константинопольський патріарх Єремія звільнив його від цього підпорядкування, а також з-під верховенства львівського єпископа. Цілу низку документальних свідчень про монастир св. Онуфрія в XVI ст. можна віднайти на сторінках знаного джерельного видання “*Monumenta Confraternitas Stauropigianae Leopoliensis*” Володимира Мільковича.

Надійним джерелом для реконструкції давнього складу бібліотеки монастиря св. Онуфрія різних епох слід вважати самі збережені друки, які можуть містити відповідні маргінальні записи і провенієнції (печатки, екслібриси). Таку інформацію містить низка стародруків, що зберігаються у фондах ЛННБ ім. В. Стефаніка. Це, зокрема, “*Книга о священстві*” Іоанна Златоуста (Львів, 1614)³⁸, “*О тайнах церковних в посполитості*” (Львів, 1642)³⁹, “*Євангеліє*” (Львів, 1644)⁴⁰.

Кристинопільський собор 1909 р., безумовно, став поворотною подією в історії монастиря. За його постановою всі давні пам'ятки мали надійти на централізоване збереження до центрального монастиря Львова. Так виник “Центральний василіян-

³³ Bandtkie J. S. *Historia drukarń w Królestwie Polskim i Wielkim Xięstwie Litewskim jako i w krajach zagranicznych, w których polskie dzieła wychodziły* – Kraków, 1826. – Т. 1–3. – С. 385–388; Франко І. Із переписки наших літературних і політичних діячів: Лист Модеста Гриневецького до гр. М. Оссолінського з р. 1813 // *Житє і слово*. – 1895. – Т. 3, кн. 2. – С. 175–176.

³⁴ Купчинський О. Сторінки життя і творчості Модеста Гриневецького... – С. 46–47.

³⁵ Ісаєвич Я. *Українське книговидання*... – С. 16.

³⁶ Вуйцик В. Монастир св. Онуфрія у Львові // Вуйцик В. *Leopolitana*. – Львів, 2013. – С. 179.

³⁷ *Церковь св. Онуфрія въ Львовѣ (Проектуемое розрушение колокольни и монастыря)*. – Львовъ, 1909. – С. 8.

³⁸ Є штамп “*Ex Bibliotheca PP. Basilianorum Leopoliensium ad S. Onuphrium*”, див.: *Каталог кирилических стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України*. – Вип. 3: Видання друкарень Михайла Сльозки, Арсенія Желиборського, Йосипа Шумлянського, Андрія Скольського та ін. – С. 17, № 194.

³⁹ Дарчий запис митрополита Андрея Шептицького до бібліотеки монастиря св. Онуфрія, див.: Там само. – С. 71–72, № 229.

⁴⁰ Є штамп “*Ex Bibliotheca PP. Basilianorum Leopoliensium ad S. Onuphrium*”, див.: Там само. – С. 90, № 243.

ський архів і бібліотека”. У 20–30-х рр. ХХ ст. відбулися нові передачі книг до монастирської бібліотеки. Статистика, яку наводить автор – 600 рукописних та близько 40 тис. друкованих од. зб. – не має прив’язки до конкретного року. У наступному епізоді С. Волощенко відтворює повоєнну, радянську дійсність та історію монастирської книгозбірні з обставинами входження до фондів теперішніх ЛННБ ім. В. Стефаніка та ЦДІА України у Львові.

Найпомітніші надходження та організаційні заходи з поповнення й формування фонду укладач слушно пов’язує з діяльністю ієром. Йоаникія (Чверенчука) та ієром. Пантелеймона (Саламахи). Таким чином, новопостала Львівська центральна провінційна бібліотека отців василіан при Свято-Онуфрійському монастирі (далі – ЛЦПБ) відновила свій статус, знівельований у радянську епоху.

Зібрання стародруків, що надходили з відроджених монастирських бібліотек, отримували назву свого первинного фондвласника. Наприклад, фонд 12.1: “Кириличні стародруки” (з бібліотеки Крехівського Свято-Миколаївського василіанського монастиря) (с. 10). Таким способом сформовано чотири фонди. Надзвичайно важливим і відрадним фактом є те, що дев’ять одиниць зберігання пройшли комплексну реставрацію.

Як ми згадували вище, автор реферативно охарактеризував хронологію та географію пам’яток, уміщених у *Каталозі*. Незрозумілим і не прокоментованим укладачем залишається включення до каталогу стародруків видання 1830 р. Відомо, що традиційною межею стародрукованої книги вважають початок 1800 р.⁴¹ За окремими підходами верхню межу стародруків встановлюють до 1820, 1825 чи 1830 р. Зауважимо, що у 1810 р. німецький винахідник Фрідріх Кеніг створив першу плоскодрукарську машину, котра дозволяла надрукувати 80 відбитків за годину, що підносило друкарську справу на якісно вищий щабель розвитку. Вдосконалення цієї машини у 1814 р. і друк накладу одного з номерів “*Times*” остаточно засигналізували завершення епохи стародрукованої книги⁴². Як бачимо, верхня хронологічна межа стародрукованих пам’яток є суперечливою та дискусійною.

Чимало уваги С. Волощенко приділив принципам і методологічним підставам опису примірників, структурі й почерговості описів у каталожній частині, які ми коротко розглянемо, звертаючи увагу тільки на концептуальні елементи. Ключовим принципом у розташуванні описів є хронологічний: за початком роботи видавництва, а в їхніх межах – за часом появи видань (с. 10). Принципи опису стародрукованих пам’яток не опираються на котресь одне видання чи методичні рекомендації, а мають збірний характер. Хоч автор і декларує свій орієнтир на “*Методичні рекомендації для державної реєстрації книжкових пам’яток України: Кириличні рукописні книги та стародруки*” (Київ, 2007), однак з опису та передмови вималюється зовсім інша картина. Так, скорочений опис видань укладач здійснив на підставі зразків – каталогів Якіма Запасака, Ярослава Ісаєвича (для українських друків), Георгія Галенчанка (для білоруських видань), Олександри Гусевої (для видань російського походження). Формат книги (книжкового блоку) С. Волощенко пропонує визначати на підставі публікації В. Лук’яненка⁴³. Опис оправи примірників здійснено на підставі схеми ко-

⁴¹ Наприклад, див.: Зернова А. С. Методика описания старопечатных книг кирилловской печати // *Работа с редкими и ценными изданиями*: сб. статей и инструктивных материалов. – Москва, 1973. – С. 19.

⁴² Овчинников В. *История книги: Эволюция книжковой структуры*. – Львів, 2005. – С. 413.

⁴³ Лукьяненко В. И. Определение формата издания при описании старопечатных кириллических книг // *Исследование памятников письменной культуры в собраниях и архивах отдела рукописей и редких книг*. – Ленинград, 1985. – С. 140–153.

дикологічного опису, яку розробила Олена Гальченко⁴⁴. Покрайні записи (маргіналії) відтворюються мовою оригіналу – згідно з рекомендаціями мовознавця Василя Німчука та зі вказівками на зміни почерку. Вважаємо, що при опрацюванні методичних принципів опису несправедливо проігноровано доробок “кита” українського книгознавства Сергія Маслова. Йдеться про його інструктивні рекомендації з опису стародруків для укладення українського бібліографічного репертуару⁴⁵.

Науково-довідковий апарат видання. Структура покажчиків не гармонійна, логіка компонування не продумана й не витримана у книгознавчому ключі. Іменний та покажчик географічних назв є загальнонауковими і переплітаються з іншими спеціалізованими покажчиками *Каталогу*. Скажімо, у невеликому іменному значиться багато імен граверів, а одразу після нього вміщено покажчик граверів, який виглядає на повтор попереднього. Їх розмежування дозволило б уникнути такого ефекту. В цьому контексті також важливим є аспект інформативності такого покажчика. Скажімо, що нам – станом на XXI ст. – дає наступна інформація: “ЛМ, гравер”? Сягнувши до фахової літератури, ми знайдемо більш конкретні відомості: ініціалами ЛМ користувалися львівський гравер по дереву кінця XVII – початку XVIII ст., а також київський гравер по дереву 1620-х рр. Земка Тарасій Левкович, він же Леонтій⁴⁶.

Іменний покажчик містить прогалини. Зокрема, до нього не потрапив о. Юліан Добриловський (1758/1760–1825), про якого та його “Науки парохіалнія” вартувало б ширше оповісти в передмові. Ю. Добриловський запам’ятовується як надзвичайно рухливий місіонер, проповідник і поет кінця XVIII – початку XIX ст.⁴⁷ Він брав участь у редагуванні почаївського “Богогласника” (1790). Його “*Науки парохіалнія*” вийшли друком двома виданнями у Почаєві в 1792 і 1794 рр. На окрему увагу заслуговує такий цікавий факт, що єдиний рукописний примірник із найбільшою кількістю віршів Ю. Добриловського до початку Другої світової війни зберігався у бібліотеці монастиря св. Онуфрія у Львові.

У передмові С. Волощенко зазначив, що не розкриває скорочень під титлами. За таких умов потрібно було б передбачити окремий перелік скорочень і титл, вжитих у текстах. Такі приклади добре відомі у публікаціях документів і каталогів⁴⁸. На завершення обговорення покажчиків хочемо загострити увагу на їхній повноті. У покажчику географічних назв відсутні міста Вільно і Супрасль, хоча вони є у *Каталозі*. Старообрядницький “*Псалтир*”, виданий у Вільно, не потрапив до хронологічного покажчика видань.

Якщо до наукового каталогу потрапляє пам’ятка друку, не відома в бібліографії, то це водночас успіх для науковця та здобуток для книгознавства. Мова йде про стародрук “*Образ моленія повседневнога при посіщеніі Святійшія Євхарістіи...*”, виданий у Почаєві у 1781 р. у восьму долю аркуша (с. 138–139).

⁴⁴ Гальченко О. М. *Оправа східнослов’янських рукописних книг та стародруків в Україні: Історія, структура, опис*. – Київ, 2005. – С. 142–149.

⁴⁵ Маслов С. І. *Спроба інструкції та план роботи над складанням українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII ст.* – Київ, 1928. – 28 с.

⁴⁶ Запаско Я. П. *Мистецтво книги на Україні...* – С. 295.

⁴⁷ Медведик П. Добриловський Юліан // *Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т.* – Тернопіль, 2004. – Т. 1: А–Й. – С. 150; Skruteń J., Ks., OSBM. Dobryłowski Julian Józef (1758/1760–1825) // *Polski Słownik Biograficzny*. – Kraków, 1939–1946. – Т. V. – S. 263–264; Щурат В. Г. Український проповідник і поет з кінця XVIII ст. // *Його ж. Вибрані праці з історії літератури*. – Київ, 1963. – С. 101–103; Гречко І. Живе слово отця Юліана Добриловського // *Галицька брама*. – 1999. – № 1–2 (49–50). – С. 11.

⁴⁸ Див., зокрема: *Каталог стародрукованих книг, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Києві (ЦДІАК України)...* – С. 260–262.

Поza авторськими знахідками, ціла низка описів видань потребує супутніх авторських коментарів за текстом або в передмові. На жаль, вони далеко не завжди присутні. Наприклад, кількісні характеристики книжкового блоку і тексту *Біблії* Івана Федоровича (с. 16) відрізняються від наявних у фаховій літературі, зокрема не збігаються з описом Я. Запасака та Я. Ісаєвича⁴⁹. Вважаємо за необхідність прокоментувати також опис “*Мінеї святкової й загальної*” (див. № 36 *Каталогу*). Назва з титульного аркуша, котру наводить укладач, звучить наступним чином: “*Минія рочная или мало нічто сокращенный Трифологон, сиріч Цвітослов*” (с. 112). Відомим є той факт, що в українських і білоруських виданнях *Мінеї святкової й загальної*, на титульному аркуші подавалася назва *Анфологон*, що відповідало поняттю “*Цвітослов*”⁵⁰.

Найбільше запитань, уточнень і критики назбиралося до описів почаївських видань.

№ 37 – “*Молитвослов или Требник*”, 1741 р. (с. 114–117). У бібліотеці РАН в Санкт-Петербурзі зберігаються три примірники цього видання⁵¹. Формат, кількість заставок і кінцівок, рядків на аркуші (20, 25) збігаються. Відмінність є тільки у величині шрифту: 10 рядків – 64 або 50 мм.

№ 40 – “*Псалтир*”, 1742 р. (с. 119–120). Упорядник вказав, що це друге видання почаївського Псалтиря. Валентина Бочковська і Людмила Хауха у “*Зібранні українських стародруків XVI–XVIII ст.*” стверджували, що цей стародрук належить до особливо рідкісних, адже зберігається лише у фондах Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького⁵². Проте час показав, що таке твердження було поспішним. На даний час точно відомо про три примірники цього видання: НБУВ⁵³, НМЛ ім. А. Шептицького, приватна колекція Віталія Гайдука. З виходом Каталогу Свято-Онуфріївському монастиря наукова громадськість дізналася про четвертий примірник.

№ 42 – “*Акафісти*”, 1756 р. (с. 122–124) – перше видання почаївських Акафістів. В. Бочковська і Л. Хауха вказують, що друк належить до рідкісних стародруків, оскільки зберігається лише у двох установах: НМЛ ім. А. Шептицького та ЛННБ ім. В. Стефаніка⁵⁴. Сьогодні їхня чисельність зросла до чотирьох примірників – один у колекції В. Гайдука, а другий з бібліотеки Свято-Онуфріївського монастиря. Останній надійшов до монастирських фондів улітку 2013 р. з бібліотеки Крехівського Свято-Миколаївського василіанського чоловічого монастиря (с. 124).

№ 47 – “*Октоїх*”, 1775 р. (с. 133–136) є третім виданням, що з’явилося в Почаєві⁵⁵, але першим у восьму долю аркуша, на що потрібно було звернути увагу в примітці до опису чи вступній статті.

№ 49 – “*Служжебник*”, 1778 р. (с. 136–138). Три примірники видання зафіксовані в НБУВ, ЛННБ ім. В. Стефаніка, Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Короленка⁵⁶. Тепер відомі ще два примірники: з приватного зібрання В. А. Гайдука та з

⁴⁹ Запасака Я. П., Ісаєвич Я. Д. *Видання Івана Федорова*. – Львів, 1983. – С. 173.

⁵⁰ Зернова А. С. Методика описания старопечатных книг кирилловской печати... – С. 59.

⁵¹ Каталог Почаевских изданий // *Почаевский сборник* / отв. ред. Н. В. Колпакова. – Санкт-Петербург, 2006. – С. 18–19, № 2.

⁵² *Зібрання українських стародруків...* – С. 386.

⁵³ Железняк О. Почаївські видання кириличним шрифтом (1734–1830) // *Друкарня Почаївського успенського монастиря та її стародруки*: зб. наук. праць. – Київ, 2011. – С. 163, № 7.

⁵⁴ *Зібрання українських стародруків...* – С. 398.

⁵⁵ Там само. – С. 427.

⁵⁶ Там само. – С. 434.

бібліотеки Свято-Онуфріївського монастиря. Укладач слушно зауважив (с. 137), що фоліація кириличними літерами вгорі справа, арабська на звороті вгорі зліва (можливо, правильніше було би писати не “фоліація”, а “пагінація”). Власне, такий принцип є новаторським у цьому виданні, а така практика загалом властива тільки для почаївських друків⁵⁷.

№ 51 – “*Апостол*”, 1783 р. (с. 139–142) потребує бібліографічних уточнень. С. Волощенко подає наступні кількісні характеристики тексту видання: на сторінці 28, 42 рядки, шрифт – 10 рядків = 87, 57, 62 мм. Натомість за даними “*Почаївського збірника*”: на сторінці 28, 38, 42 рядки, шрифт – 10 рядків = 88, 62, 58 мм⁵⁸.

№ 52 – “*Богословія нравоучительная*”, 1787 р. (с. 142–144) подається в описі як друге видання. Тим не менш, у науковій літературі наводяться дані, що це третє видання. Три примірники зберігаються в Бібліотеці РАН⁵⁹. Є розбіжності й у кількісних характеристиках тексту. За *Каталогом* С. Волощенка: на сторінці 25, 29 рядків; шрифт – 10 рядків = 63, 50 мм. За даними “*Почаївського збірника*”: на сторінці 25, 30, 30 (курсив), 27 (латинка) рядків; шрифт – 10 рядків = 62, 50, 50 (курсив), 52 (латинка) мм⁶⁰. Укладач замовчав той факт, що частина тексту цього видання “*Краткое поучение о науці Христіанской*” (арк. 202 зв.–214) друковані паралельно церковнослов’янською і польською мовами⁶¹.

Під № 60 вміщено видання, ідентифіковане як “*Вослідування празникам*”. Датоване воно узагальнено XVIII ст., без відсилання до бібліографії (с. 156). Однак цей дефектний примірник можемо точно атрибутувати з відомим за літературою друком 1762 р.: “*Воследования Праздником Пресвятыя Тайны евхаристии, сострадания пресвятыя Богородицы, и блаженнаго священномученика Иосафата, от святого собора Замойскаго преподанным. Типом издаиася в обители Почаевской, чина святого Василиа Великаго, Року Господня 1762*”⁶².

Видання під № 61 (с. 156–159) автор ідентифікував як “*Молитвослов*”, із чим можна погодитися. Датування укладач вказав загальне – XVIII ст. Однак у спеціальній фаховій літературі існує точна ідентифікація друку – 1793 р.: “*Молитвослов в нем же Чин Часов церковных и прочих спасителных молений, типом издан в обители Почаевской, Чина Святого Василиа Великаго, Року Божия 1793*”⁶³. Усі кількісні характеристики видання збігаються: формат – 12°, кількість рядків – 21, шрифт – 10 рядків = 50 мм. Відмінності між збереженими примірниками є лишень у повноті і цілісності книжкового блоку. В авторському описі каталогу відсутнє посилання на наявну бібліографію. Одна із заставок *Молитвослова* (іл. 88) ідентична із заставкою з *Нового Завіту з Псалтирем* (Острог, 1580)⁶⁴. Ймовірно, що при оздобленні видання використали дошку часів Івана Федоровича.

№ 62 – “*Псалтир*”, XVIII ст. (с. 159–160). Примірник дефектний, тому за всіма критеріями в комплексі його не вдається зіставити з аналогічними примірниками.

⁵⁷ *Зібрання українських стародруків...* – С. 434.

⁵⁸ *Каталог Почаевских изданий...* – С. 60, № 85.

⁵⁹ Там же. – С. 67–68, № 97–99.

⁶⁰ Там же. – С. 67, № 97.

⁶¹ Там же.

⁶² Там же. – С. 38–39, № 50; Запаско Я., Ісаєвич Я. *Каталог стародруків, виданих на Україні*. – Кн. 2, ч. 1 (1701–1764). – Львів, 1984. – С. 123, № 2241.

⁶³ *Каталог Почаевских изданий...* – С. 74–75, № 107; Запаско Я., Ісаєвич Я. *Каталог стародруків, виданих на Україні*. – Кн. 2, ч. 2 (1765–1800). – Львів, 1984. – С. 71, № 3690.

⁶⁴ Логвин Г. Н. *З глибин. Гравюри українських стародруків*. – Київ, 1990. – № 111.

Упорядник атрибутував це видання як почаївський друк. Видання в четвірку, 187 арк. (+1 рукописний), рядків на сторінці – 24, 17. Є ймовірність, що С. Волощенко помилився при визначенні колористики друку через неповноту книжкового блоку стародруку. Всі видання Псалтирів XVIII ст. у четвірку – київські, чернігівські, почаївські друкувалися в два кольори. За кількісними характеристиками збіги знаходимо і з київськими, і з чернігівськими друками⁶⁵. Окрім того, виливні прикраси в колонтитулах (див. іл. 90) збігаються з київськими взірцями. Вважаємо, що ідентифікація з почаївським друком є сумнівною і цей примірник потребує розлогого порівняння і зіставлення з іншими вказаними виданнями задля остаточної та надійної його атрибуції.

№ 69 – “*Псалтир*”, Львів, 1791 (7299) р. (с. 180–182). Друк правильно атрибутований як видання старообрядців. Однак укладач не дав собі ради з місцем друку. Справа в тім, що цей Псалтир вийшов друком не у Львові, а у слободі Клинці, де був осілок старообрядців і де функціонували з перервами типографії⁶⁶. Наш примірник пов’язаний із діяльністю Федора Кузьмича Карташова⁶⁷. Власне у період 1789–1797 рр. діяльність типографій старовірів значно активізувалася. Тоді світ побачило понад 60 видань, що друкувалися з неправдивими вихідними даними. Місцем друку вказували Почаїв, Львів, Гродно, Супрасль, Кутейно⁶⁸. Таким чином, опис згаданого друку мав би виглядати наступним чином: Псалтир. (Львів, 7299). – [Клинці: Типографія Федора Карташова, після 1791]⁶⁹.

Не завжди коректним є пояснення до маргіналій. Наприклад, на полях “*Триоди пісної*” (Львів, 1664) (с. 38–39) запис латинськими літерами укладач класифікував як скоропис (?). Що автор розуміє під цим терміном: латинське курсивне письмо чи український скоропис?! З тексту помітно, що йдеться про передачу латинськими літерами українських слів. То чи йдеться в цьому конкретному випадку про адаптацію латинської графіки до норм українського скоропису? Мабуть, скоропис XVIII ст., яким уміли писати у с. Волсвин, можна типологізувати як галицький (галицька школа українського скоропису). Про аналогічний випадок йде мова, коли упорядник вказує на тип письма тексту провенієнції 1644 р., яка з’явилася внаслідок надходження видання до бібліотеки Крехівського монастиря (с. 22).

Маргіналії та провенієнції (покрайні записи). Ознайомлення з усім комплексом провенієнцій та маргіналій, які прочитав укладач, дозволило виявити доволі чисельний масив помилок і неточностей, що пов’язані зі специфікою роботи палеографа. Адже практичне завдання палеографії, а відтак і книгознавця – вміння правильно прочитати і відтворити рукописний текст. Звісно, на заваді такій скрупульозній роботі став стан збереження стародрукованих видань і ця обставина вимагала від укладача подвійних зусиль у правильності та точності передачі відчитаних текстів, реконструкції пропущених чи втрачених фрагментів зрозумілих із контексту слів.

⁶⁵ Див.: *Зібрання українських стародруків...* – С. 230, 255, 269, 291, 298, 374, 395, 411.

⁶⁶ Слобода Клинці за адміністративним поділом належала до Стародубського полку і наприкінці XVII ст. була заселена старовірами. До 1783 р. в Клинцях існувала таємна друкарня, а від 1783 р. вона почала легалізуватися. Одну з таких типографій відкрив купець Ф. К. Карташов, див.: Тищенко М. Клинівські друкарні старовірів // *Бібліологічні вісті*. – Київ, 1927. – № 1 (14). – С. 65–79.

⁶⁷ Емельянова Е. А. *Старообрядческие издания кирилловского шрифта конца XVIII – начала XIX в. Каталог*. – Москва, 2010. – С. 312–313.

⁶⁸ Вознесенский А. В., Мангилев П. И., Починская И. В. *Книгоиздательская деятельность старообрядцев (1701–1918). Материалы к словарю*. – Екатеринбург, 1996. – С. 13–14.

⁶⁹ Емельянова Е. А. *Старообрядческие издания кирилловского шрифта...* – № 203.

Покрови Пресвятої Богородиці, враховували неповне і помилкове прочитання назви села. Така церква існувала в с. Острівчани (давня назва: Островчинці, тепер село Кам'янець-Подільського р-ну). Отже, вказану провенієнцію слід було б прочитати таким чином: “Нзволєніємъ” Отца... Н придалн ѣн [поѡ] Покровъ Прєсвѣтѡй Владичицы нашєй Богородици н Принодѣвн Марїи: К селѣ [Отро]вчанахъ... За державн єго мнлості Пана Станіс[лав]а Грбовзкого [намѣ]єника** Подоликого... За слотнихъ шѣєнадцѣт... Стѣа*** Книга...”.

Не обійшлося без проблем і в прочитанні провенієнцій *Требника* (1682): “...Завоє здравїє... і штпѡцѡтнїє... грѣховъ...”, а має бути: “...За воє здравїє... і штпѡцѣєнїє... грѣховъ...” (с. 53); “Вонма Отца... Владєєнн штецъ... Завоє здравнє... доцерквє дохрамѡ...”, а має бути: “Во нма Отца... Кєлєєнн**** штецъ... За воє здравнє... до церквє до храмѡ...” (с. 60).

Триодь цвітна (Київ, 1631): “...н ктиторѣ...”, а має бути: “...н ктиторѣ...”; “єлѡ[...]тн” / “єлѡ[жн]тн”; також незрозумілим є фрагмент “пнєлл Фєвдоръ тѡт[...]тєдн (?) жє рѡкою євоєю” (с. 94).

Є непорозуміння й у відчитанні маргіналій *Мінеї загальної* (Київ, 1680): “...Вгасiew Chrystusie...” / “...Bracie w Chrystusie...”, “Był tuwDolinie...” / “Był tu w Dolinie...”, “Kto ponim na sta nie...” / “Kto po nim nastanie...”, “a Roku 831. goasowała Choroba...” / “a Roku 831. Grasowała Choroba...”, “...Chto Ponim nastunie...” / “...Chto Po nim nastanie...” (с. 102).

У прочитанні провенієнцій *Октоїха* (Київ, 1792) можна прочитати таке: “...до Церквн Єка[...]” – замість правильного: “...до Церквн Єка[вєцкој]”; “...Критора: Яданаїа”, а має бути: “...Критора: Яданаїа” (с. 109–110).

На нерозкриті скорочення натрапляємо у передачі провенієнцій з *Требника* (Почаїв, 1741): “Грєєннєк належт до Ц Ко_євынкој”, а варто було подати так: “Грєєннєк належ[н]т до Ц[ерквн] Ко[л]/євынкој” (с. 118).

В одному з описів читаємо: “манастыр пог[...] и Быблея згоріла” (с. 20), а має бути “манастыр пог[оріл] и Быблея згоріла”; “Передмова до чителник[...]”, а має бути “Передмова до чителник[а]”; нерозкриті латинські скорочення: “Filipowicz Sc”, а має бути “Filipowicz Sc(ulptor)”, “A. G. S.”, а має бути “A[dam] G[oczemsky] S[culptor]”, “Adam. G. Sc.” – “Adam G[oczemsky] Sc[ulptor]” (с. 137).

Бібліографія, якої бракує у Каталозі. Повнота бібліографії при описі стародруків є важливим компонентом. Вона показує докладність і вичерпність самого опису, сприяє його надійності й достовірності, а також може допомогти віднайти похибки у попередніх описах чи виявити різноваріантні примірники, що раніше не

* Нзволєніє, див.: *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* / ред. кол.: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька (голова), І. М. Керницький. – Київ, 1977. – Т. 1. – С. 426.

** Може бути також [намѣ]єника.

*** Може бути також Стѣа.

**** Кєлєєнн, див.: *Словник староукраїнської мови...* – Т. 1. – С. 158.

були зафіксовані. У редакції С. Волошенка ця компонента більш ніж фрагментарна, ба навіть вибіркова. Читачеві (фаховому працівнику бібліотеки чи музею) складно зрозуміти логіку вибірки упорядника. Скажімо, відомий український книгознавець ХХ ст. Сергій Маслов у праці “Спроба інструкції та план роботи над складанням українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII ст.” (Київ, 1928) навів перелік головних праць, на які слід покликатися при описі стародрукованих видань, що нараховував 51 позицію⁷⁰. Тепер уявімо, як станом на 2016 р. зросте цей перелік, навіть якщо відсіяти певну літературу з огляду на відсутність у ній інформації про конкретний стародрук. Натомість укладач пропонує в бібліографії якусь невеличку децицію – 68 позицій, що може вказувати на поспіх і поверховість у підготовці *Каталогу* та можливі неточності чи помилки при атрибуції друків в описах.

Загалом, бібліографію можна поділити на три умовні групи: 1) принципи і методологія опису стародрукованих кирилических пам’яток; 2) наукові публікації та каталоги; 3) художнє оформлення кирилических стародруків.

У першій групі ми виділяємо наступні праці^{**}: Клепиков С. До методології описування славянських стародруків XV–XVII ст. // *Бібліологічні вісті*. – Київ, 1928. – № 1 (18). – С. 21–32; Маслов С. І. *Спроба інструкції та план роботи над складанням українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII ст.* – Київ, 1928; Зернова А. С. Методика описання старопечатных книг кирилловской печати // *Работа с редкими и ценными изданиями: сб. статей и инструктивных материалов*. – Москва, 1973. – С. 17–96; *В помощь составителям сводного каталога старопечатных изданий кирилловского и глаголического шрифтов: метод. указания: Славянская кирилловская печатная книжность XV – первой четверти XVII в.* / сост. Ю. А. Лабынцев. – Москва, 1982; *Работа с редкими и ценными изданиями. Идентификация экземпляров московских изданий кирилловского шрифта 2-й половины XVI–XVIII вв.: метод. рекомендации* / сост. А. А. Гусева. – Москва, 1990; Поздеева И. В. *Современные методы описания старопечатных изданий*. – Москва, 1990.

До другої групи відносимо наступні праці: Kompaniewicz B. *Cerkiew ś[więtego] Onufrego Pustelnika i monaster x[ijędzów] Bazylianów na przedmieściu Krakowskim we Lwowie // Lwowianin*. – Lwów, 1837. – Т. II. – S. 71–72; Огієнко І. *Початок друкарства в Уневі*. – Львів, 1926; Возняк М. *До історії Почаївських видань XVIII ст.* – Львів, 1936; Лукань Р. *Василіяньські монастирі Львівської архієпархії // Нова зоря*. – 1937. – № 32, 33, 35; *Сводный каталог русской книги гражданской печати XVIII века, 1725–1800: в 6 т.* / сост. Е. И. Кацпржак, И. М. Полонская и др. – Москва, 1962–1975; *Книги кирилловской печати XV–XVIII вв.: каталог* / сост. А. А. Гусева. – Москва, 1979; Запаско Я. П., Мацюк О. Я. *Львівські стародруки: книгознавчий нарис*. – Львів, 1983; *Каталог изданий кириллической печати Московской типографии XVIII века: в 2 вып.* / сост. Т. А. Афанасьева. – Ленинград, 1986–1987; *Каталог белорусских изданий кирилловского шрифта XVI–XVII вв.: в 3 вып.* – Ленинград, 1973–1993. Вып. 3: *Каталог белорусских кириллических изданий конца XVII–XVIII вв., 1693–1800 гг.* / сост. Т. А. Афанасьева. – 1993; *Издания кириллической печати XV–XVI вв. (1491–1600 г.). Каталог книг из собрания ГПБ* / сост. В. И. Лукьяненко. – Санкт-Петербург, 1993; Вознесенский А. В., Мангилев П. И., Почин-

⁷⁰ Маслов С. І. *Спроба інструкції...* – С. 7–10.

^{**} Для зручності та з метою збереження місця описи видань наводимо гранично коротко, без кількісних даних (сторінок), за винятком статей.

ская И. В. *Книгоиздательская деятельность старообрядцев (1701–1918). Материалы к словарю.* – Екатеринбург, 1996; Исаевич Я. *Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми.* – Львів, 2002; *Московские кирилловские издания XVI–XVII вв. в собраниях РГАДА: каталог / сост. Е. В. Лукьянова, Л. Н. Горбунова; ред. А. А. Гусева.* Вып. 1 (1556–1625). – Москва, 1996. Вып. 2 (1626–1650). – Москва, 2002. Вып. 3 (1651–1679). – Москва, 2003; Гусева А. А. *Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века: свод. кат.: в 2 кн.* – Москва, 2003; Каталог Почаевских изданий // *Почаевский сборник / отв. ред. Н. В. Колпакова.* – Санкт-Петербург, 2006; Емельянова Е. А. *Старообрядческие издания кирилловского шрифта конца XVIII – начала XIX в. Каталог.* – Москва, 2010.

До третьої групи відносимо такі видання: Крип'якевич І. Причинки до словника українських граверів // *Бібліологічні вісті.* – Київ, 1926. – № 4 (13). – С. 22–26; Січинський В. *Історія українського граверства.* – Львів, 1937; Логвин Г. Н. *З глибин. Гравюри українських стародруків.* – Київ, 1990.

Неточності та помилки у бібліографії (помилки у бібліографічному описі виділяємо курсивом). С. 194: Гусева, *Каменева* III – Украинские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв.: каталог изданий, хранящихся в Государственной библиотеке СССР им. В. И. Ленина / А. А. Гусева, Т. Н. Каменева. – Москва, 1978, вып. II, часть 2: Львовские, новгород-северские, черниговские, уневские издания 2-й половины XVII в., 320 с. Має бути: Вып. 2, ч. 2: Львовские, новгород-северские, черниговские, уневские издания 1-й половины XVII в. / сост. А. А. Гусева, И. М. Полонская. – 1990. – 318 с., факс.

Час від часу натрапляємо на помилки й одруки: “Л. Гусевої” замість “О. Гусевої” (с. 10), “старі шрифти” замість “старі шифри” (с. 12), “застібки а пробій” замість “застібки на пробій”, “дектний” замість “дефектний” (с. 124), “Цыборська-Римарович” замість “Ціборовська-Римарович” (с. 196) та інші. Трапляються в тексті й помилки, пов’язані з відсутністю пробілів. Особливо багата на такого роду недогляд с. 101: “тавнутрішніми”, “шкіроюкоричневою...”. Впадає в очі некоректне використання термінології. Зокрема, це стосується оцінки/характеристики стану збереження одиниць друку. Наприклад, “плями від вологи, *грибка*, воску...”. У спеціальній літературі при характеристиці мікологічних уражень використовують поняття “гриби” (!).

Коротко підсумовуючи все сказане вище, варто дати відповідь на питання: чи вповні вдалося втілити у *Каталозі* ідею комплексного дослідження фонду кирилических стародруків Свято-Онуфріївської бібліотеки, про яку йшлося у вступному слові? Радше ні, аніж так. Безумовно, бібліотека фахової літератури з каталогізації кирилических стародруків поповнилася цінним і ґрунтовним виданням, яке займе свою нішу на полиці книгознавця. Попри це, в *Каталозі* присутні недопрацювання, прогалини в бібліографії, а реферативна передмова явно не розкриває всього спектру багатющого джерельного і книгознавчого матеріалу, який лежить на поверхні каталогу. Тому вже зараз можна сміливо стверджувати, що *Каталог* міг би бути кращим, навіть значно кращим!

Микола ІЛЬКІВ-СВИДНИЦЬКИЙ

Стаття надійшла до редколегії 31. 03. 2017

Прийнята до друку 10. 11. 2017